

Bérces Viktor:

A TÁRSADALOM FLEXIBILITÁSÁVAL KAPCSOLATOS ELVÁRHTÓSÁGI MÉRCE HONVÉDELMI KÉRDÉSEKBE

ÖSSZEFOGLALÓ: A magyar haderő érdemi szervezeti átalakítása 1989-ben kezdődött meg, amely komoly kihatással volt a honvédelem és a társadalom addig megszokott – szorosnak mondható – kapcsolati rendszerére. A különböző laktanyák, illetőleg katonai szervezetek folyamatos felszámolása odáig vezetett, hogy a sorozásra épülő tömeghadsereget – a folyamat „betetőzésként” – felváltotta az önkéntességen alapuló, kis létszámú professzionális haderő, annak tartalékképzése érdekében pedig létrehozták az önkéntes tartalékos rendszert (ÖTR). A 2010-es évektől kezdődően ugyanakkor olyan kormányzati intézkedéseknek lehetünk „szemtanúi”, amelyek egyértelműen az állampolgárok honvédelmi igazgatásba történő reintegrációját célozzák meg, egyfelől az önkéntességen alapuló feladatvállalások, másfelől a honvédelmi kérdések iránti affinitás növelése érdekében. E tanulmány célja elsősorban az, hogy e folyamat főbb állomásait kronológiai sorrendben elemezze, illetőleg felvázolja a vizsgált terület fejlesztési lehetőségeivel kapcsolatos perspektívákat.

KULCSSZAVAK: honvédelmi kötelezettség, „toleranciaküszöb”, társadalmi reakciók, ÖTR, Nemzeti Biztonsági Stratégia

BEVEZETÉS

A honvédelmi feladatok ellátásával kapcsolatos társadalmi reakciók vizsgálata minden történelmi korszakban aktuális témaként kezelendő. Jóllehet a népesség mint államalkotó tényező évszázadokon át teljes egészében be lett vonva e feladatok ellátásába, a modern kori jogszemlélet és az Európai Unió általános működési elvei ezen állampolgári kötelezettségeket jelentős mértékben relativizálták. Véleményem szerint mindez elsősorban az önkéntes alapon működő katonai szolgálati rendszerek létrehozásának, az emberi és állampolgári jogok fokozott hangsúlyozásának, illetőleg a haditechnikában beálló alapvető változásoknak a következménye.

A professzionális katonaság, illetőleg a civil társadalom viszonyrendszerének kiegyensúlyozottsága ugyanakkor alapvető államérdekként, illetőleg államecélként jelölhető meg. A honvédelmi feladatok ellátása kizárólag akkor lehetséges, ha azok közös célokon alapuló koordinált tevékenységet foglalnak magukban.¹ Mindez azonban a társadalom aktív szerepvállalása nélkül aligha lehetséges.

¹ James D. Mooney: A katonai szervezetekről. In: Lőrincz Lajos (szerk.): Közigazgatás-tudományi antológia. Első kötet. Unió Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2003, 159.

Ezek után azonban okkal tehetők fel az alábbi kérdések:

1. Mi a honvédelmi kötelezettség tulajdonképpeni tartalma?
2. Milyen minőségben és terjedelemben lehet előírni a társadalom tagjai számára e kötelezettségeket?
3. Hol húzódnak a polgári társadalmak „toleranciaküszöbének” határvonalai az egyes jogszabályi előírások teljesítésével kapcsolatban?

Megjegyezném, hogy a „társadalmi flexibilitás” honvédelmi aspektusú vizsgálata számos szerző szerint indokolatlan, hiszen az semmilyen formában nem játszik szerepet az erre irányadó normák meghatározásakor. Ennek legfőbb elvi oka, hogy háborús vagy katasztrófa helyzetben a törvényhozó eleve nem lehet tekintettel e szubjektumokra, olyan kényszerhelyzetben cselekszik ugyanis, amely annullálja az addigi (jog)szociológiai kutatások eredményeként ismertté vált társadalmi jelenségeket.

A magam részéről mégsem tartom feleslegesnek a jelen témával kapcsolatos vizsgálatokat, ugyanakkor megjegyezném: a címben szereplő „elvárhatósági mérce” vizsgálata tekintetében jogi és nem jogi² tényezők egyaránt szerepet kell hogy kapjanak. Ezek közül is – álláspontom szerint – a jogi tényezők fontossága elsődleges, hiszen csak kógens jogi normák képesek arra, hogy a társadalom tagjait – *ultima ratio* jelleggel – „rászorítsák” a honvédelmi kötelezettségek teljesítésére.

A HONVÉDELMI KÖTELEZETTSÉG TARTALMA

A honvédelmi kötelezettség tartalmával kapcsolatos törvényi szabályok meghatározásakor a mindenkori jogalkotónak véleményem szerint az alábbi tényezőket szükséges figyelembe vennie:

- az állampolgárok általános életmódja,³ életszínvonala és életstílusa;
- az állampolgárok gazdasági és képzési potenciáljával kapcsolatos körülmények;
- az állampolgárok „biztonságfelfogásában” bekövetkező változások;
- az esetleges belső társadalmi konfliktusok jellege, mennyisége és minősége (pl. etnikai feszültségek);
- a „konfliktuskezelési kultúra” fejlettségi szintje, ezen belül elsősorban a bűnözés szerkezeti sajátosságai;
- a demográfiai adatok (a társadalom életkori sajátosságai stb.), illetőleg
- a honvédelmi igazgatásra vonatkozó „nemzetközi szabályozási környezet” alapvető vonásai.

A jogi szabályozás minden európai állam esetében két szinten vizsgálendő: egyfelől a mindenkori kartális alkotmány, másfelől a törvényi szabályozás szintjén. Annyi bizonyos, hogy a modern európai jogalkotási szemlélet differenciált szabályozási elvet követ, amelynek alapján a jogszabályok a veszélyvállalási kötelezettséget – az arányosság elvének figyelembevételével – mindig az egyes honvédelmi feladatok jellegéhez képest állapítják

² Szociológiai és etikai.

³ „Az emberek [...] mindennapi magatartási-tevékenységi rendszere. Magában foglalja mindazokat a tipikus életfunkciókat, amelyeket az emberek élettevékenységük során (munkahely, család, stb.), valamint tágabb társadalmi kapcsolatrendszerükben (politika, kultúra, ideológia, stb.) átélnek, illetve megvalósítanak. Az életmód olyan átfogó fogalom, amely felöleli az életkörülmények és az életszínvonal kategóriáját is.” Révai Nagy Lexikona. Babits Könyvkiadó, Budapest, 1994, 373. In: Ékes Ildikó: Életmód-Életszínvonal. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2002, 15.

meg. A téma elemzése kapcsán azt is előre kell bocsátanunk, hogy a honvédelmi feladatok jellege – a nemzetközi szabályozási környezet komplexitása okán⁴ – szintén sokrétűbbé vált.

A HONVÉDELMI KÖTELEZETTSÉG TARTALMÁVAL KAPCSOLATOS PARADIGMAVÁLTÁSOK A MAGYAR SZABÁLYOZÁSBAN

A 20. századi magyar szabályozás olyan folyamatként írható le, amelyben a veszélyvállalási kötelezettségre irányadó előírások differenciálása csak hosszas jogalkotói felismerés eredményeként rögzült a törvényi előírások szintjén. Gondoljunk csak bele: az 1939. évi II. törvénycikk a honvédelmet még olyan „legszentebb állampolgári kötelességként” definiálta, amelyet „mindenkinek, az önfeláldozásig terjedő odaadással kell teljesítenie”. A jogszabály ennek során

- külön nevesítette a „leventekötelezettséget”, amelynek alapvető célja volt az ifjúság honvédelmi szempontú nevelése és felkészítése, mindemellett
- a hadkötelezettséget azon nem magyar állampolgár férfiakra is kiterjesztette, akik – életvitelszerűen – az ország területén éltek.⁵

Az első komolyabb szemléletbeli változásra az 1960. évi IV. törvényben került sor, amely – máig ható logikai megoldással – már különbséget tett a személyes (katonai) szolgálat, illetőleg az anyagi javak szolgáltatásának kötelezettsége között.

Az 1976. évi I. törvény – speciálisan – az ingatlanok tulajdonosaival, kezelőivel, illetőleg használóival kapcsolatban állapított meg honvédelmi tárgyú kötelezettségeket: ennek alapján ha a „mező” vagy „erdő” művelési ágazatban nyilvántartott ingatlanok határsávbán – vagy a honvédelmi létesítmény meghatározott körzetében – voltak, a jogosult ezek ideiglenes vagy végleges átengedésére, illetőleg bizonyos tevékenységek eltűrésére vált kötelezhetővé.⁶

Az igazi fordulópontot az 1989. évi XXII. törvény jelentette, amely – engedély alapján – lehetővé tette a katonai szolgálatot helyettesítő polgári, illetőleg fegyver nélküli szolgálat teljesítését is, mégpedig lelkiismereti okokra hivatkozással.

Mint ismeretes, Magyarországon a 2004. évi CV. törvény eredményeképpen békeidőszakban megszűnt a határozott ideig tartó, kötelező sorkatonai szolgálat. Megjegyezném, hogy mindez kiemelten nagy társadalmi támogatottságot élvezett, hiszen 1. már a rendszerváltozást követően is több, a hadkötelezettséget ellenző civil szervezet jött létre; 2. idővel a társadalom „passzív ellenállása” is érzékelhetővé vált a rendszer további fenntartásával szemben.

Ami a hatályos szabályozást illeti, az Alaptörvény a „Szabadság és felelősség” cím alatt szabályozza a honvédelmi kötelezettséggel kapcsolatos kérdéseket. A „honvédelmi kötelezettség” kifejezés ugyanakkor jelenleg csak az önkéntes tartalékos rendszer fenntartásának állami kötelezettségét jelenti, amelyben az állampolgári részvétel valójában nem kötelező, hanem csak elvi, opcionálisan választható lehetőség.⁷

⁴ Pl. Az ENSZ napjainkban nemcsak a fegyveres, hanem a gazdasági erőszak (pl. bojkott, embargó stb.) fogalmát is tilalmazza. A Közgyűlés által 1974-ben elfogadott, az Államok gazdasági jogairól és kötelezettségeiről szóló charta alapján „egyetlen állam sem alkalmazhat vagy támogathat más állammal szemben olyan gazdasági, politikai vagy más kényszerítő intézkedéseket, amelyeknek az a céljuk, hogy egy másik államot szuverén jogainak gyakorlásában korlátozzanak.” Malcolm N. Shaw: Nemzetközi Jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 682.

⁵ Kovács István: A honvédelmi kötelezettségek törvényi szabályozásának változásai. Katonai Jogi és Hadijogi Szemle, 2014/1., 225.

⁶ Kovács: i. m. 245.

⁷ Kovács: i. m. 258.

Mindemellett, az Alaptörvény – hasonlóan a korábbi Alkotmányhoz – továbbra is alternatívát biztosít azon hadkötelesek számára, akiknek a katonai szolgálat teljesítése a lelkiismeretükkel összeegyeztethetetlen. Az alapvető eltérés ugyanakkor az, hogy az ilyen személyek – a jelenlegi szabályozás szerint – nem polgári, hanem fegyver nélküli katonai szolgálat teljesítésére kötelezettek. Megjegyezném: e jogállás sajátosságai elsősorban abban ragadhatók meg, hogy 1. e személyek ugyanúgy katonának minősülnek azzal, hogy fegyverrel nem rendelkeznek; 2. egyenruhát viselnek, tehát háborús konfliktus esetén az ellenség szempontjából „harcosnak” minősülnek; 3. hadviselés esetén minden eszközzel biztosítani kell, hogy harctéri körülmények közé ne kerüljenek, hiszen védekezésre képtelen személyeknek tekintendők.⁸

Mindemellett, az Alaptörvény előírja:

- a honvédelmi munkakötelezettség elrendelhetőségét rendkívüli állapot idejére (e lehetőség különösen fontos annak tudatában, hogy a jövőbeni hadviselés eredményessége leginkább a nemzetgazdasági teljesítménynek, illetőleg a technológiai fejlesztéseknek lesz a függvénye);⁹
- a polgári védelmi és gazdasági-anyagi szolgáltatási kötelezettséget, amelyek – már békében is – két önálló, egyenrangú legitim okból, nevezetesen honvédelmi és katasztrófavédelmi feladatok ellátása céljából írhatók elő¹⁰ (ebből az következik, hogy a haza védelmének fogalmi köre a katonai védelem mellett a katasztrófavédelmet is magában foglalja).

A HONVÉDELMI KÖTELEZETTSÉG ALANYÁNAK MEGHATÁROZÁSI KÍSÉRLETEI A JOGELMÉLETBEN

Nézetem szerint a honvédelmi kötelezettség címzetti körének meghatározása három különböző elv mentén lehetséges:

a) az egyetemlegességi elv alapján, amely szerint e kötelezettség minden olyan személyt terhel, aki 1. az adott állam területén él; illetőleg 2. aki az adott állam állampolgárságával rendelkezik, függetlenül attól, hogy éppen melyik ország területén tartózkodik;

b) a territorialitás elve alapján, amely szerint e kötelezettség csak olyan személyeket terhel, akik az adott állam területén életvitelszerűen élnek, állampolgárságtól függetlenül;

c) a legszűkebb értelmezés szerint e kötelezettség kizárólag azon, adott állam állampolgárságával rendelkező személyekre terjed ki, akik életvitelszerűen az adott állam területén élnek.

A címzetti kör pontos kijelölése alapvető honvédelmi, illetőleg garanciális jelentőségű kérdés, hazai és uniós viszonylatban egyaránt.

Ami a kérdés hazai vonatkozásait illeti, megállapítható: mára több mint 500 000 olyan külföldi állampolgár van, aki annak ellenére vette fel a magyar állampolgárságot, hogy az ország területén élne. Az Alaptörvény grammatikai értelmezése alapján ugyanakkor ezen személyeknek hazánkban nincs semmiféle katonai szolgálati kötelezettsége, hiszen másik állam területén járulnak hozzá a közterhekhez. Megjegyezném, hogy az Alaptörvény előkészítése szakában ismertté vált olyan vélemény is, amelynek alapján a honvédelmi kötelezettség keletkezéséhez önmagában elégséges lett volna a magyar állampolgárság fennállása

⁸ Kovács: i. m. 260.

⁹ Kovács: i. m. 261.

¹⁰ Kovács: i. m. 262.

(e felvetést azonban az Országgyűlés elvetette, felismerve azt, hogy mindez technikai értelemben csak nagy nehézségek árán lenne kivitelezhető).¹¹

Másrészt: mára kb. 350 000 magyar állampolgár él életvitelszerűen valamely másik uniós tagállam területén; az Alaptörvény rendelkezései szerint ugyanakkor – a közteherviselési kötelezettség irányának megváltozása miatt – ezen személyi kör esetében sem áll fenn honvédelmi kötelezettség (mindez azonban könnyen felvetheti a katonai vagy egyéb hasonló típusú szolgálat alóli kibúvás lehetőségét).¹²

Ami az uniós szintet illeti, az alanyi kör meghatározása ebben a tekintetben is problémás lehet:

- ha több millió uniós állampolgár jelenti be az állampolgársága szerinti országban állandó lakóhelyének megváltoztatási szándékát, az az Unió védelmi stratégiája szempontjából komoly kockázati tényező lehet egy esetleges közös katonai veszélyeztettség esetére;
- ha viszont a honvédelmi kötelezettség kizárólag az állampolgársági elv alapján kerülne megállapításra, akkor külön szabályrendszer megalkotására lenne szükség a többes állampolgársággal rendelkező személyek esetén, hiszen feladataik ellátásában már felmerülhetnek olyan morális jellegű problémák, amelyek alapján nem harcolhatnak olyan ország ellen, amelyeknek szintén polgárai, vagy amelynek vonatkozásában korábban ilyen jogállással rendelkeztek.¹³

AZ „ELVÁRHATÓSÁGI MÉRCE” MEGHATÁROZÁSÁNAK SZOCIOLÓGIAI TÉNYEZŐI

A szociológiai tényezők vizsgálata egyéni és társadalmi szinten egyaránt szükséges. Az individuális szint esetében utalnék Hobbes megállapítására, aki szerint az ember – a saját egzisztenciális helyzetének folyamatos javítása érdekében – kizárólag saját hasznának előmozdítására törekszik. A szerző szerint tehát a civil társadalom nem más, mint „mindenki háborúja mindenki ellen”, ezen állapot funkciója pedig kizárólag az egyéni érdekérvényesítés.¹⁴

A honvédelmi feladatok ellátásával kapcsolatos állampolgári attitűdök vizsgálata előtt azt is szükséges tisztázni, hogy melyek az adott társadalomra jellemző elsődleges (politikai) értékek. A kontinentális és angolszász társadalomfilozófiai irányzatok jelen körbe sorolják a szabadság, az egyenlőség, a demokrácia, az igazságosság, a humanizmus, a béke, valamint a természetes emberi környezet kategóriáit.¹⁵ Mindez azonban alapjaiban kihathat a haderő és a civil társadalom viszonyrendszerének átértelmeződésére, illetőleg fellazulására, amely – végső soron – kormányzati (jogsabályi) szinten is tetten érhető az európai államok többségében.

Magyarországon, az elmúlt közel három évtizedben számos, a honvédelem ügyét is jelentősen befolyásoló változás történt. Ezek közül a legfontosabb, hogy a sorozásra épülő tömeghadsereget felváltotta az önkéntességen alapuló, kis létszámú professzionális haderő, annak tartalékképzése érdekében pedig létrehozták az önkéntes tartalékos rendszert (ÖTR). Mindemellett számos, a honvédelem ügyéhez kötődő társadalmi szervezet alakult, amelyek máig aktív kapcsolódási pontot jelentenek a haderő és az állampolgárok között. Ugyanakkor

¹¹ Kovács: i. m. 259.

¹² Kovács: i. m. 260.

¹³ Uo.

¹⁴ Hans Joachim Störig: A filozófia világtörténete. Helikon Kiadó, Budapest, 1997, 233.

¹⁵ Bihari Mihály – Pokol Béla: Politológia. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998, 143–144.

tényként kezelhető az is, hogy továbbra sem történt meg azon intézményes keretek kialakítása, amelyekben belül azok számára is vállalhatóak honvédelmi feladatok, akik egyébként nem kívánnak tényleges katonai szolgálatot teljesíteni.¹⁶

E folyamat vizsgálatát mindenekelőtt azzal kell kezdeni, hogy 1989-ben, a kb. 155 ezer fős katonai költségvetési létszám „megöröklése” azonnali beavatkozást igényelt az állam részéről. Ennek következtében megkezdődött egy nagy volumenű haderő-átalakítás, amely jelentős létszámcsökkenést és szervezeti változásokat eredményezett. Az 1994-ben rendszeresített alig 100 ezer fős létszámot 1996-ra újabb több mint 30 000 fővel csökkentették, az ezredfordulót követően pedig már ennek is csak a kétharmada, kb. 43 000 fő volt integrálva a honvédelmi szervezetrendszer egészébe.¹⁷

A létszámcsökkenésen túl az alakulatok és objektumok számát is redukálni kellett. Számos laktanyát, illetőleg egyéb katonai szervezetet szüntettek meg, amelynek következtében a társadalomban is egyre kevésbé vált érzékelhetővé a haderő fontossága, illetőleg annak alapvető funkciója. Jóllehet, a kötelező sorkatonai szolgálat intézményének fenntartása még egy ideig biztosította az állandó kapcsolatot a Magyar Honvédség és a társadalom szélesebb rétegei között, 2004 novemberétől azonban – az általános hadkötelezettség békeidőszaki felfüggesztésével és az önkéntes alapon szerveződő haderőre történő áttéréssel – ez a kontaktus jelentősen meglazult.¹⁸

E tendencián elsőként a 2012-ben elfogadott Nemzeti Biztonsági Stratégia próbált változtatni, amely kimondja, hogy a biztonságot egyre átfogóbban szükséges értelmezni, és a biztonsági kihívásokra csak komplex módon, több szereplő együttes bevonásával lehet hatékony válaszokat adni. Tálás Péter egy tanulmányában ugyanakkor a következőre hívja fel a figyelmet: „[...] ha tehát elfogadjuk, hogy csak a legfontosabb kérdésekről születnek nemzeti stratégiák, akkor meg kell állapítanunk, hogy hazánkban a honvédelem kérdése 2009-ig, az első katonai stratégia elfogadásáig egészen biztosan nem tartozott a társadalmilag legfontosabbnak ítélt problémák közé. Ehhez hozzátehetjük – a katonai stratégia kidolgozását és elfogadtatását magára vállaló honvédelmi vezetés érdemeit hangsúlyozva –, hogy az ország katonai biztonságát a magyar politikai elit és a magyar társadalom valójában még napjainkban, Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájának megszületését követően sem sorolja a legfontosabb kérdések közé.”¹⁹

A fenti állapotot egy korábban elkészített összehasonlító jellegű közvélemény-kutatás eredménye is alátámasztja: az azonos kérdésekből álló tesztet a szakértők először a NATO-hoz történő csatlakozás évében, 1999-ben, másodjára pedig 2008-ban végezték el. A felmérések eredményei azt mutatták, hogy a magyar társadalom biztonságérzékelésének fókuszpontjában elsődlegesen az anyagi biztonság, a létbiztonság, avagy a megélhetés biztonsága állt (fontossági sorrendben ezt követte a közbiztonság, a katonai biztonság, a környezeti biztonság, végül pedig a jogbiztonság).²⁰

¹⁶ Kun Szabó István: A honvédelem és a társadalom kapcsolatrendszerének aktuális kérdései. Honvédségi Szemle, 2017/2., 75.

¹⁷ Kun Szabó: i. m. 76.

¹⁸ Kun Szabó: i. m. 76.

¹⁹ Tálás Péter: A nemzeti katonai stratégia és a magyar stratégiai kultúra. Nemzet és Biztonság, 2014/2. <http://www.nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=531> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 23.)

²⁰ Radványi Lajos – Vámosi Zoltán: A magyar lakosság biztonságfelfogásának változásai. (Egy összehasonlító közvélemény-kutatás tapasztalatai 1999–2008.) 127. In: Dr. Vámosi Zoltán (szerk.): Gondolatok és vélemények a biztonságunkról. (Egy konferencia és egy összehasonlító közvélemény-kutatás tanulságai.) TIT Hadtudományi és Biztonságpolitikai Közhasznú Egyesület, Budapest, 2008, 115–138.

Lacsny szerint az alapvető probléma, hogy az állampolgárok a hazafiság és a honvédelem fogalma között nem vonnak párhuzamot, ezáltal utóbbi tevékenységi kör funkcióját teljességgel kiüresítik.²¹ „A közel negyvenéves irodalmi alkotásokban, de még a legutóbbi időben megjelent művekben sem tükröződik koherensen e kérdéskör. Azaz, nincs szerves kapcsolat a hazaszeretet és a honvédelem, a társadalmi, nemzeti haladás, a hadsereg, a történelmi múlt pozitív hagyományai és az új eredmények, valamint a ma hazafisága, a nemzet biztonsága és honvédelme között.”²²

A másik alapvető probléma, hogy az állampolgárok eleve elutasítják, illetőleg megkérdőjelezzik a „katonai cselekvés” létjogosultságát, hiszen abból eleve a háború, illetőleg a fegyveres konfliktus fogalmára asszociálnak. E logika azonban nyilvánvalóan téves, hiszen e tevékenységformának – annak iránya szerint – különböző lehet a szakmai, politikai, illetőleg morális tartalma.²³ Témánk szempontjából nyilván a szakmai karakter a legkevésbé érdekes, hiszen ez csak azt mutatja meg, hogy a katona cselekménye mennyiben felel meg a hadászat, illetőleg hadijog szabályainak.

Sokkal érintettebbnek érzik magukat ugyanakkor honfitársaink akkor, ha a kérdéskört politikai, illetőleg erkölcsi alapról közelítjük meg. A politikai megítélés ugyanis már jobban összefügg az állam általános céljaival, és nemcsak „hadszíntéren” manifesztálódó problémákat érint, hanem kormányzati, konkrétan közpénzügyi összefüggéseket is mutat. Mindemellett szükséges leszűkíteni a társadalom és honvédelem viszonyrendszerét a morális természetű kérdések vizsgálatára is. Az állampolgár – mint individuum – elsősorban azt tekinti irányadónak, hogy a katona cselekménye mennyiben felel meg a „közjó”, illetőleg az erényesség és az igazságosság kritériumainak.

AZ „ÖNKÉNTESSÉG” MINT PERSPEKTÍVA

A honvédelmi feladatok ellátásához fűződő viszony alappillére elsősorban az önkéntességre való társadalmi hajlandóságban jelölhető meg. Ennek értékelésekor azonban szükséges az individuális szint vizsgálata is: ne feledjük, hogy „az emberben mint erkölcsi személyiségben az etikai tudat szoros kölcsönhatásban áll a tudományos ismeretekkel, a politikai meggyőződéssel, az esztétikai ízléssel és a vallásos hittel. Közülük egyik vagy másik uralkodó jellegűvé válhat, és hatásával elnyomja a többi.”²⁴

Egy 2004-ben készült hazai felmérés alapján önkéntes tevékenységekkel a 14 éven felüli lakosság több mint egyharmada, közel 3,5 millió fő foglalkozott. „Az önkéntes tevékenységeket az állampolgárok családjukon és baráti kapcsolatukon kívül, magánszemélyek és intézmények javára végezték. Az önkéntesek által elvégzett munka mennyisége 10 év alatt több mint harmadával növekedett. A legtöbb önkéntes tevékenységet a lakóhelyi, települési segítségnyújtás (68%), a hivatalos ügyek intézése (41%), illetve a szociális, egészségügyi, művelődési területen tevékenykedő szervezetek segítése (21%) körében végezték. Az önkéntesek életkora egyre alacsonyabb, ma már a középiskolások is vállalnak önkéntességet,

²¹ Lacsny Márton: A hazafias és a honvédelmi nevelés, ahogy azt a középiskolások látják (2.). Honvédségi Szemle, 2017/3., 146.

²² Fürstné Kólyi Erzsébet: Identitás, biztonság. A hazafiság és a honvédelem a NAT-ban és a helyi tantervekben. Iskolakultúra, 1998/4., 146.

²³ Boda Mihály: Az erkölcs és a morál katonai jelentősége. Honvédségi Szemle, 2017/4., 88.

²⁴ Hársing László: Irányzatok az etika történetében. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001, 22.

csak az idős (különösen a nagyon idős) emberek körében válik ritkává a tevékenység. A legaktívabbak a 31–40 éves korosztályba tartozók.”²⁵

A honvédelem ügye szempontjából ezek az adatok jól hasznosíthatók, hiszen azt támasztják alá, hogy: az önkéntesség már a professzionális haderőre történő áttérés időszakában is része volt a társadalom tagjai mindennapi (rutinszerű) életvitelének; különösen a fiatalabb generációk fogékonyak e feladatok ellátására; az önkéntesek a legtöbb segítséget a lakóhelyükhöz kötődően látják el.

Mindez továbbra is összhangban van a korábban említett közvélemény-kutatások eredményeivel, amelyek szerint a magyar lakosság számára a létbiztonság, azon belül pedig a közvetlen lakóköznyezet biztonsága az elsődleges faktor.²⁶

Megjegyezném, hogy az önkéntesség nem feltétlenül állapítható meg civil személyek önkényes katonai célú felhasználása esetén. E gyakorlatra – sajnálatos módon – a mai napig sor kerül egyes, a „harmadik világ” körébe tartozó, illetőleg egyéb szélsőséges nézeteket képviselő államok esetében. Két példát említenék ebben a körben: 1. Szaddám Huszein alapvető stratégiája az volt, hogy katonai objektumait a sűrűn lakott városrészekbe telepítette; 2. Szlobodán Milosevics civil személyeket kényszerített a belgrádi televízió stratégiai fontosságú épületébe.²⁷ Mindemellett vannak olyan esetek, amelyekben nehézkes annak elhatárolása, hogy önkéntes, avagy kényszerített tevékenységről van-e szó. Amennyiben a civil személyek személyes meggyőződésük okán, illetőleg az adott politikai rezsim nyílt támogatása végett tartózkodnak a hadszíntéren, akkor az önkéntesség fennállása aligha kérdőjelezhető meg. Más kérdés, hogy a támadó, illetőleg támadott fél politikai-katonai vezetését milyen politikai, illetőleg morális felelősség terheli az ilyen helyzetek ki- és felhasználása tekintetében.

A fenti szituációval kapcsolatban számos döntéseméleti teória született:

a) A katonai megítélés kizárólagosságának elve alapján az ellenség katonai objektumát civilek jelenléte esetében is ugyanúgy kell támadni, mintha az a lakosságtól távol helyezkedne el. E nézőpont ugyanakkor figyelmen kívül hagyja az erkölcsi szempontokat, és elsősorban azon teórián alapul, amely szerint az állampolgár mint egyszerű ellenálló is fel lehet fegyverkezve, tehát a professzionális haderőhöz hasonló „veszélyforrást” jelenthet. Ellenérvként hozható fel ugyanakkor, hogy a civil ellenállás – a katona számára is felismerhető módon – sosem érheti el azt a felkészültségi szintet, amely indokoltá teszi ezen elv alkalmazását.

b) A humanitás elve alapján a katona elsősorban ember (morális lény), és csak másodsorban katona. Ennek megfelelően az erkölcsi és katonai szempontokat együttesen szükséges érvényre juttatni a civil lakosságot érintő katonai műveletek során. Boda szerint mindez elsősorban úgy lehetséges, hogy „[...] a katonai szempont alkalmazását erkölcsi és morális szempontból való jóváhagyáshoz kapcsoljuk. A két szempont viszonyának ezen értelmezésében a katonai szempont alkalmazását az erkölcsi és morális szempont korlátozza.”²⁸

c) A verifikáció elve alapján a morális szempontok egyszersmind „magukba olvasztják” a katonai szempontokat. Ennek oka, hogy a katonai célok kizárólag erkölcsi aspektusból határozhatók meg, mivel a katonai műveletek létjogosultsága, legitimitációja eleve morális alapokon nyugszik. Ezen elképzelés szerint tehát az „erkölcsi és morális szempont egyféle perspektívát kínál a katonai szempont alkalmazásához”.²⁹

²⁵ <http://www.oka.hu/cikkek/mi-az-az-oenkentesség> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 23.) In: Kun Szabó.: i. m. 80.

²⁶ <http://www.oka.hu/cikkek/mi-az-az-oenkentesség> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 23.) In: Kun Szabó i. m. 80.

²⁷ Boda: i. m. 89.

²⁸ Boda: i. m. 90.

²⁹ Uo.

ZÁRÓGONDOLATOK

A korábbiakban utaltam arra, hogy a magyar társadalom önkéntességi hajlandósága vonatkozásában pozitív változások tapasztalhatók. Mindez a haderő viszonylatában ugyanakkor eltérő módon jelentkezik. Számos publikációban olvasható, hogy az önkéntes alapú haderő és az önkéntes tartalékos rendszer feltöltöttsége a jelenlegi rendszerben nem éri el a megfelelő szintet. Erre utalnak többek között azok a 2016 elején ismertté vált adatok is, amelyek alapján a Magyar Honvédség kb. 6000 fős létszámiánnyal küzd.³⁰ A közeljövőben tehát nyilvánvalóan szükséges lesz annak újragondolása, hogy

- milyen formában biztosítható a társadalom honvédelembe történő aktívabb bevonása;
- milyen módon lehet a honvédelem mint szervezeti struktúra népszerűségét növelni;
- hogyan kell meghatározni az önkéntesen vállalható feladatok jellegét akként, hogy az aktív segítségnyújtásra, tevőleges részvételre sarkallja a civil társadalom tagjait.

Megjegyezném, hogy az „elvárhatósági mérce” fogalmát napjainkban már nyilvánvalóan nem lehet a tényleges katonai feladatok kontextusában értelmezni, valamint szükséges annak rögzítése is, hogy a civil társadalom szerepvállalása – főszabály szerint – a fakultatívitás elvén kell hogy alapuljon. Ebben a körben elsősorban a természetvédelmi, illetőleg katasztrofavédelmi feladatok esnek az „általános elvárhatósági szint” fogalma alá.

Összességében úgy vélem, hogy – a jogszabályi módosítások mellett – olyan komplex kormányzati projektekre van szükség, amelyek alkalmasak arra, hogy a fiatalok (középiszkolás) generációk számára is nyilvánvalóvá tegyék a jelen terület hatókörébe tartozó feladattalálások fontosságát. Erre kiváló lehetőséget nyújthatnak a különböző oktatási programok, amelyek keretén belül fel lehet vázolni a honvédelem egészének szervezeti felépítését, jogi működését, illetőleg társadalmi jelentőségét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bihari Mihály – Pokol Béla: *Politológia*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.

Boda Mihály: *Az erkölcs és a morál katonai jelentősége*. Honvédségi Szemle, 2017/4.

Ékes Ildikó: *Életmód-Életszínvonal*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2002.

Fürstné Kólyi Erzsébet: *Identitás, biztonság. A hazafiság és a honvédelem a NAT-ban és a helyi tantervekben*. Iskolakultúra, 1998/4.

Hársing László: *Irányzatok az etika történetében*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001.

Kovács István: *A honvédelmi kötelezettségek törvényi szabályozásának változásai*. Katonai Jogi és Hadijogi Szemle, 2014/1.

Kun Szabó István: *A honvédelem és a társadalom kapcsolatrendszerének aktuális kérdései*. Honvédségi Szemle, 2017/2.

Lacsny Márton: *A hazafias és a honvédelmi nevelés, ahogy azt a középiszkolások látják (2.)*. Honvédségi Szemle, 2017/3.

Mooney, James D.: *A katonai szervezetekről*. In: Lőrincz Lajos (szerk.): *Közigazgatás-tudományi antológia*. Első kötet. Unió Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2003, 159–171.

³⁰ Kun Szabó: i. m. 81.

Radványi Lajos – Vámosi Zoltán: *A magyar lakosság biztonságfelfogásának változásai. (Egy összehasonlító közvélemény-kutatás tapasztalatai 1999–2008.)* In: Dr. Vámosi Zoltán (szerk.): *Gondolatok és vélemények a biztonságunkról. (Egy konferencia és egy összehasonlító közvélemény-kutatás tanulságai.)* TIT Hadtudományi és Biztonságpolitikai Közhasznú Egyesület, Budapest, 2008, 115–138.

Shaw, Malcolm N.: *Nemzetközi Jog.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

Störig, Hans J.: *A filozófia világtörténete.* Helikon Kiadó, Budapest, 1997.

Tálás Péter: *A nemzeti katonai stratégia és a magyar stratégiai kultúra.* Nemzet és Biztonság, 2014/2. <http://www.nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=531>

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Rác Attila ömt. őrnagy (PhD), vezető főtanácsos
(KSH Tájékoztatási Igazgatóság Koordinációs Osztály)

Dr. Balogh Péter (PhD), egyetemi adjunktus
(Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi
Kar Szociológia Tanszék)

Kun Szabó István vezérőrnagy, parancsnok
(MH Egészségügyi Központ)

Berkecz Gábor, igazgató
(Kratóchvíl Károly Honvéd Középiskola és Kollégium)

Szabó Zoltán István alezredes, osztályvezető
(HM Társadalmi Kapcsolatok Koordináló Főosztály
Honvédelmi Nevelési és Ifjúsági Osztály)

Andó Sándor ezredes, a Magyar Honvédség
főpszichológusa

Borbély Zsuzsanna, pszichológus
(Körömdi Rendészeti Szakgimnázium)

Fridrich Andrea Cecília, pszichológus
(Zala Megyei Rendőr-főkapitányság)

Tózsér Erzsébet, pszichológus
(Komárom-Esztergom Megyei Rendőr-
főkapitányság)

Sajtos Szilárd őrnagy, református tábori lelkész
(HM Protestáns Táborigazgatás Szolgálat – MH 5.
Bocskai István Lövészdandár)

Dr. Bérces Viktor (PhD), egyetemi adjunktus
(Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és
Államtudományi Kar)

Bokros Tünde Ibolya hadnagy, értékelő tiszt
(MH Civil-katonai Együttműködési és Lélektani
Műveleti Központ)

Varga Csilla ömt. őrnagy, haditechnikai
engedélyezési referens
(Budapest Főváros Kormányhivatala Haditechnikai
Osztály)

Dr. Ferencz Zoltán (PhD), tudományos munkatárs
(Magyar Tudományos Akadémia
Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai
Intézet)

Mógor Tamás alezredes, kiemelt referens
(HVK Hadműveleti Csoportfőnökség Fegyvernemi
Osztály)

Dr. Tóth Gergely százados, jogász
(HM Társadalmi Kapcsolatok Koordináló Főosztály
Társadalmi Kapcsolatok Osztály)

Dr. Nagy-L. István (PhD), igazgató
(Gróf Esterházy Károly Múzeum)

Dr. Vizi László Tamás (PhD), oktatásigazgatási
rektorhelyettes
(Kodolányi János Egyetem)

Dr. Szelke László (PhD), egyetemi adjunktus
(Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK
Történettudományi Intézet)

Kázmér László százados, beosztott tiszt
(MH 5. Bocskai István Lövészdandár)

Dr. Murinkó Attila ezredes (PhD), irodavezető
(MH ÖHP Parancsnoki Iroda)